

Wojciech Ostrowski

NOWA BIOGRAFIA MAO

Shaun Breslin, *Mao*, Longman, London-New York 1998, s. 224. Z serii biografii *Profiles in Power*.

Ta nowa, zwięzła biografia Mao jest interesującą próbą zarysowania portretu jednej z najbardziej kontrowersyjnych postaci dwudziestego stulecia oraz opisanie procesu kształtowania się koncepcji maoistowskich, dominujących w Chinach w latach 1949-1976. Autor jej jest starszym pracownikiem badawczym (*senior research fellow*) w ESRC Centre for the Study of Globalisation and Regionalism, w University of Warwick, w Wielkiej Brytanii i reprezentuje młode pokolenie badaczy. Praca napisana jest łatwym językiem, dzięki czemu można ją polecić osobom nie będącym specjalistami w problematyce chińskiej. Posiada ona jednak wszystkie cechy pracy naukowej — przypisy, a przede wszystkim bogatą bibliografię. Autor dołączył też chronologię życia Mao oraz krótki słowniczek ważniejszych terminów i biogramy wspomnianych postaci.

W pierwszej części Shaun Breslin przedstawia drogę Mao Zedonga do władzy. Zwraca szczególną uwagę na związek między doświadczeniami Mao, środowiskiem w jakim się wychowywał, jego cechami charakteru, a późniejszą drogą życiową i wyznawanymi poglądami.

Według niego, już jako dziecko Mao przejawiał miał sprzeciw wobec ustalonych wartości i „ducha buntu”. Wychował się on zaś w rodzinie prezentującej wszystkie te cechy, z którymi będzie walczył przyszły wódz rewolucji. Jego ojciec pochodził z rodziny chłopskiej, ale sam prowadził dobrze prosperujący interes — handlował ziarnem. Matka starała się wychować dzieci zgodnie z buddyjskimi i tradycyjnymi chińskimi wartościami. Jednak Mao już od wczesnej młodości próbował uciec od domowej dyscypliny i „drobnomieszczańskiego” stylu życia. Wolał spędzać czas podróżując po rejonach wiejskich i mieszkając u chłopskich rodzin. Według S. Breslina wystąpienia Mao przeciw rodzinie były wówczas nie-

uświadamianymi w pełni wystąpieniami przeciwko państwu. Występując przeciwko rodzinie rzucał on bowiem pośrednio wyzwanie konfucjańskiemu porządkowi prawnemu, na którym oparta była instytucja państwa.

Młodość Mao Zedonga przypadła na tragiczny okres w dziejach Chin. Upokorzenia narodowe będące rezultatem wojen opiumowych, słabość militarna państwa, utrata Korei i Tajwanu na rzecz Japonii, uzależnienie polityczne i finansowe od europejskich mocarstw, wszystko to doprowadziło do narastającej kontestacji tradycji konfucjańskiej i pojawienia się przekonania, że Chińczycy zdradzili swój kraj. Młodzi Chińczycy zaczęli głosić przekonanie, że należy występować przeciwko tym elementom tradycji, które hamują rozwój kraju oraz uczyć się od Zachodu, aby przywrócić znowu „godną”, to jest w istocie dominującą, pozycję Chin w świecie. W okresie tym rodził się chiński nacjonalizm, który w istotny sposób wpłynął na specyfikę maoistowskiej ideologii.

Działania mocarstw zachodnich po zakończeniu pierwszej wojny światowej przysporzyły Chinom kolejnych upokorzeń. Mimo, że Chiny poparły aliantów, niemieckie „strefy wpływów” na terenie Chin, nie zostały im zwrócone, lecz przekazane Japonii. To nowe upokorzenie i rozczarowanie Zachodem, którego „barbarzyństwo” — zaskakujące dla Chińczyków — unaoczniała pierwsza wojna światowa, zainspirowało nową falę krytyki Zachodu. Wielu spośród młodych reformatorów zaczęło twierdzić, że zbliżenie doń i przejęcie zachodniego modelu państwa w Chinach — gdzie zaledwie kilka lat wcześniej obalono cesarstwo i ustanowiono republikę — jest niemożliwe. Zwolenników zdobywały więc rozwiązania alternatywne: marksizmu oraz, znacznie bardziej popularny, anarchizm. W tym to okresie czasie Mao przyłączył się do grup fascynujących się komunizmem i stał się jednym z założycieli Komunistycznej Partii Chin.

Głównym mistrzem Mao w początkach działalności politycznej był Li Dazhao — jeden z pierwszych w Chinach zwolenników marksizmu, zainspirowany Rewolucją Październikową, mającą stworzyć nowy porządek światowy. To od niego właśnie Mao zaczerpnął ideę rewolucji opartej na masach chłopskich. Mao zdawał sobie bowiem sprawę, że kominternowska koncepcja rewolucji opartej na proletariacie i rewolucyjnej działalności w miastach nie ma w Chinach szans realizacji.

Idee te nie zdobyły jednak początkowo uznania w partii podporządkowanej Kominternowi. Możliwość realizacji swoich Mao koncepcji uzyskał dopiero w okresie sojuszu Guomindangu z Komunistyczną Partią Chin, kiedy został on szefem ośrodka szkolenia chłopów zorganizowanego przez Guomindang. Zdobywszy pewne poparcie chłopów stworzył wraz z Ten Zenlinem i Zhu De Radę Prowincji Jangxi oraz — stosując taktykę wojny podjazdowej — oddziały partyzanckie w tejże prowincji. Zerwanie sojuszu przez Guomindang w 1927 r. i masowe represje przeciw komuni-

stom w miastach sprawiły, że z konieczności KPCh musiała zaakceptować idee działania głównie na terenach wiejskich i prowadzenia rewolucji w formie walki zbrojnej. W ten sposób chłopstwo stało się dominującą siłą „komunistycznej rewolucji”.

S. Breslin przedstawia dość szczegółowo drogę Mao od organizowania Rady prowincji Jangxi do ustanowienia Chińskiej Republiki Ludowej. Opisuje przebieg i polityczne skutki Długiego Marszu oraz walkę z Japończykami, jak też uzyskanie przez KPCh pozycji ważnej „siły patriotycznej” w toczącej się wojnie z obcym najeźdźcą. W ten sposób KPCh z pozycji „walki klasowej”, lansowanej przez Komintern, przeszła na pozycje narodowe, co umożliwiło jej po wojnie zdobycie władzy w kraju, a Mao w takiej ewolucji odegrał czołową rolę (sprawy te omawia szczegółowo Chalmers A. Johnson w swojej już klasycznej pracy: *Peasant Nationalism and Communist Power, The Emergence of Revolutionary China, 1937-1945*, Stanford University Press, 1962). Autor wspomina o nieudanych próbach Marshalla stworzenia rządu koalicyjnego komunistów i Guomindangu, co mogłoby zapobiec wojnie domowej, jaka jednak niedługo rozgorzała (1947-1949).

Druga część książki obejmuje okres od proklamowania Chińskiej Republiki Ludowej w październiku 1949 roku. Zdobycie Pekinu i stworzenie komunistycznego rządu stanowiło nowe wyzwanie dla Mao i jego zwolenników. Do tej pory komuniści walczyli z zagrażającymi Chinom Japończykami i prowadzili wojnę domową, a z problemami administracji i polityki gospodarczej mieli do czynienia jedynie w skali wiejskich „czerwonych baz”. Teraz stanęło przed nimi zadanie budowy nowego państwa i reform społecznych w skali całego kraju, zniszczonego podczas trwającej osiem lat wojny z Japonią i późniejszej wojny domowej.

Nowy rząd tworzony był w nader skomplikowanej sytuacji politycznej. Ciągłe trwała jeszcze wojna domowa. Amerykańskie sankcje dyplomatyczne i ekonomiczne spowodowały konieczności większego, niż zakładano początkowo, zbliżenia ze Związkiem Radzieckim (który też wcale nie popierał zdobycia władzy w całym Chinach przez Mao uważanego przez Stalina za „nacjonalistę”). Komuniści cieszyli się niewielkim poparciem w miastach, do czego przyczyniły się antykomunistyczne represje w latach trzydziestych. Zdobycie władzy w Pekinie nie przesądzało też o posiadaniu wpływów na prowincji, kontrolowanej przez miejscowych dygnitarzy i lokalnych bogaczy. Mao musiał walczyć nie tylko o władzę nad całym krajem, gdyż w samej partii jego wpływy nie były nigdy tak silne i niekwestionowane jak przedstawiano to w komunistycznej propagandzie, a zwolennicy Moskwy mieli w niej duże wpływy. Ta konieczność ciągłej walki o władzę oraz strach przed zagrożeniem ze strony, zarówno świata kapitalistycznego ze Stanami Zjednoczonymi na czele, jak i radzieckich „socjalistycznych imperialistów” stanowi — według

Shauna Breslina — klucz do zrozumienia maoistowskiej koncepcji „permanentnej rewolucji”.

Maoistowska koncepcja „socjalistycznego społeczeństwa” różniła się w wielu istotnych punktach od tej, jaką forsowano w Moskwie. Według Mao marksizm, stworzony na gruncie europejskim i dostosowany do warunków rosyjskich nie w pełni nadawał się do zastosowania w Chinach. Już samo rosyjskie ujęcie walki klasowej i „rewolucji proletariatu” były w warunkach chińskich niemożliwa do przyjęcia. Wymagały więc one reinterpretacji, jaką Mao próbował dokonać, eksponując czynniki „duchowe”.

Różnice w pojmowaniu rewolucji prowadziły do konfliktów między Mao a zwolennikami modelu radzieckiego w KPCh pragnącymi szybkiego uprzemysłowienia Chin i godzącymi się na podporządkowanie swego kraju Moskwie. Dla niego kwestia suwerenności kraju była bowiem kluczowa, zaś rozwój ekonomiczny był nie do przyjęcia bez ideologicznego kształtowania mas i wpojenia ludziom nowej moralności i ideałów kolektywistycznych życia i pracy. Obawiał się, że sam rozwój ekonomiczny, pozbawiony ideologicznej edukacji, może spowodować odwrócenie się społeczeństwa od partii oraz idei socjalizmu. Z koncepcją tą wiązał inne pojmowanie roli partii komunistycznej. Mao — jak autor zwraca uwagę — odrzucał również radziecki model „partii kierującej masami” na zasadzie podporządkowania. Według niego partia powinna nie tylko nimi kierować, ale i słuchać ich opinii, by realizować wolę „ideologicznie wykształconych mas”. Wydarzenia 1956 roku w Polsce i na Węgrzech były dla niego przykładem, do czego prowadzi brak zrozumienia między partią a masami. Dodać można, że to „odwoływanie się do mas” pozwalało mu ograniczać i zwalczać swoich przeciwników w partii.

Omówienie idei maoistowskich i oraz ich uwarunkowań stanowi dla Breslina podstawę do opisu działań politycznych podejmowanych przez Mao Zedonga. Autor analizuje dalsze poczynania wodza rewolucji a więc „kampanię stu kwiatów”, akcję kolektywizacji rolnictwa, założenia „wielkiego skoku” i przyczyny jego niepowodzenia, kierunki polityki zagranicznej Chin, wreszcie sporo miejsca poświęca „rewolucji kulturalnej”.

Ostatni rozdział poświęcony jest krytyce katastrofalnych poczynań Mao. Wspomina się też pokrótce o procesie demontażu systemu maoistowskiego, jaki miał miejsce po śmierci chińskiego przywódcy w 1976 r. Autor zwraca uwagę, iż „rewolucja kulturalna” spowodowała głęboką erozję rodziny, występowanie przeciwko sobie nawet jej członków. Zawieszenie działalności wszystkich szkół i uniwersytetów stworzyło z kolei „stracone pokolenie”. Chiny przeżywały wówczas nie tylko głęboki kryzys polityczny, społeczny ale i gospodarczy.

Schyłek maoizmu rozpoczął się, według autora, jeszcze przed śmiercią sędziwego wodza. W roku 1973 zaczęli wracać z wewnętrznej emigracji

politycy potępiani w poprzednich latach. Narastała krytyka radykalnych idei maoistowskich zarówno wśród społeczeństwa, jak i liderów oraz dawnych współpracowników Mao. We władzach pojawiły się wówczas dwie frakcje: reformatorska, w której skład wchodził między innymi premier Zhou Enlai (sprawujący tę funkcję od 1949 r.) oraz Deng Xiaoping (potępiony podczas „rewolucji kulturalnej” jako „czołowy zwolennik restauracji kapitalizmu”, do tego czasu sekretarz generalny KPCh), i frakcja „lewicowych radykałów” na czele z Jiang Qing, żoną Mao. Mimo, że sam Mao — zgodnie z relacjami lekarzy — w ostatnich latach życia nie był zdolny do kierowania państwem — choćby z powodu zażywania silnych leków psychotropowych — to jego autorytet był podstawą silnej pozycji skrzydła radykałów. Dopiero śmierć przywódcy umożliwiła zwycięstwo frakcji reformatorskiej.

Breslin cytuje pogląd Jurgena Domesa, zgodnie z którym „rewolucja kulturalna” była punktem zwrotnym w rozwoju chińskiego systemu politycznego. Do czasu jej rozpętania system polityczny opierał się bowiem na równowadze i walkach rozmaitych frakcji wewnątrz KPCh i ich krótkotrwałych aliansach, nie zdolnych do stworzenia trwałej platformy porozumienia. Dopiero po „rewolucji kulturalnej” uformował się, choć na krótko, system oparty na długotrwałych związkach zorientowanych na osiągnięcie wspólnych celów.

Breslin kończy swą książkę próbą oceny dorobku Mao. Powołuje się przy tym na opinie samych Chińczyków. Według Chen Yuna, wieloletniego architekta polityki gospodarczej, manifestującego wielokrotnie swój krytycyzm wobec koncepcji Mao, gdyby zmarł on zaraz po 1949 roku, przeszedłby do historii jako bohater prowadzący naród do niewyobrażalnego wręcz zwycięstwa. Gdyby umarł on po „wielkim skoku”, którego bezsens jest dziś oczywisty, jego blask nieco by przygasł, ale wciąż wspominany byłby z uwielbieniem. Ale Mao umarł w roku 1976, po „rewolucji kulturalnej” prowadzonej w jego imieniu i przez niego kierowanej, „i nic nie można na to poradzić”. Przyznać to musiała nawet partia kierowana przez niego przez tyle lat. Na posiedzeniu VI Plenum Komitetu Centralnego KPCh 11 kadencji w czerwcu 1981 r. przyjęto długi dokument, znany pod tytułem „Rezolucja o historii partii”. Mimo rozmaitych uników związanych z udziałem osób go przyjmujących w kampaniach Mao, mówi się w nim wyraźnie o jego „teoretycznych i praktycznych błędach” narastających wraz z upływem czasu, o arbitralnym stylu kierowania partią i propagowaniu kultu jednostki, a także stwierdza się tam wręcz, że „główna odpowiedzialność za ekscesy ‘rewolucji kulturalnej’ ... istotnie spoczywa na Mao Zedongu”. Tak mit jego doskonałego kierownictwa został ostatecznie rozbity, jak stwierdza autor. Choć większość jego pomników została usunięta, podobnie jak portretów, przedtem wszędzie obecnych, nie znikł

on całkowicie. Patrzy wciąż z wielkiego portretu na Bramie Niebiańskiego Spokoju na centralny plac Pekinu i dynda na breloczkach-talizmanach w samochodach, mając chronić kierowców, jak zachodni św. Krzysztof. Nadal też jest obecny w swoim mauzoleum, do którego wciąż ustawiają się kolejki, choć dziś — jak zauważa autor — sąsiaduje ono z restauracją McDonaldsa i Kentucky Fried Chicken, gdyż Chiny weszły na zupełnie inną drogę rozwoju niż wytyczana przez niego.

Praca ta nie jest jedynie biografią, pisaną w formie chronologicznego przedstawienia historii życia i zarysowania poglądów bohatera, a przedstawia proces kształtowania się pewnej osobowości oraz idei, które wywarły tak wielki wpływ na Chiny. Proces ten pokazany został w kontekście wielkich wydarzeń historycznych, jakie miały miejsce w tym kraju. Może ona z pewnością pomóc w zrozumieniu przyczyn uformowania się idei maoistowskich, jak też procesu odchodzenia od nich.